

การวิจัยทางสังคมและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา : ข้อสังเกตเกี่ยวกับแนวคิดและวิธีการ

* ศาสตราจารย์ ดร. พัทยา สายหู

การวิจัย ถือเป็นภารกิจอย่างหนึ่งของคณาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษาของไทยสมัยนี้ ที่ควบคู่กับการกิจการสอนเพื่อผลิตบัณฑิต และการให้บริการสังคมกับการกิจการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม (ที่สืบเนื่องมาจากงานวิชาการที่มีอยู่ในสถาบันการศึกษาระดับนี้)

การวิจัยทางสังคมและวัฒนธรรม ตามปกติย่อมเข้าใจกันว่าเป็นหน้าที่ของผู้ที่อยู่ในกลุ่มวิชาสาขาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์โดยทั่วไป ไม่เกี่ยวกับกลุ่มวิชาสาขาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ทั้งที่เป็นวิชาพื้นฐาน หรือวิชา

ประยุกต์ ผู้ที่ต้องการตีความให้แคบเข้าอีกอาจถือว่าเรื่องของ "สังคม" เป็นความสนใจและเนื้อหาของวิชาสังคมวิทยาโดยตรง ซึ่งวิชาสังคมศาสตร์สาขาอื่น ๆ เช่น รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ นิติศาสตร์ ฯลฯ ไม่ได้รับผิดชอบและในทำนองเดียวกัน เรื่องของ "วัฒนธรรม" ก็ควรเป็นงานของสาขาวิชาที่มีการเรียนการสอนเรื่องของวัฒนธรรมโดยตรง ถ้าไม่มีสาขาใดเป็นเจ้าของเรื่อง "วัฒนธรรม" ทั้งหมด ก็แจกไปตามสาขาที่ว่าด้วยแต่ละส่วนของวัฒนธรรม ตามคำจำกัดความที่ต่างเข้าใจกัน (เช่น ภาค

* ที่ปรึกษาประจำสำนักอธิการบดี มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ : D.Phil. (Social Anthropology.)
Oxford University.

วิชาภาษาและวรรณคดี ภาควิชาศิลปะ ดนตรีและการแสดง ภาควิชาศาสนาและปรัชญา ฯลฯ ที่ล้วนได้ชื่อว่าเป็นเรื่องของวัฒนธรรมทั้งสิ้น)

การวิจัยเพื่อการพัฒนา มีจุดประสงค์จะไขผลข้อค้นพบเพื่อทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่น่าพอใจขึ้น (ตามเกณฑ์หรือมาตรฐานที่ผู้ใช้งานกำหนดและยึดถืออยู่) จึงนับว่าเป็น การวิจัยประยุกต์ ซึ่งต่างจาก การวิจัยพื้นฐาน ที่มุ่งหาข้อมูลเพื่อให้เกิดความรู้ในเรื่องที่ยังไม่รู้แต่ยากูรเท่านั้น ไม่มีเป้าหมายจะเอาไปใช้ทำประโยชน์อะไรเป็นพิเศษเฉพาะ การวิจัยประยุกต์เช่นนี้มักไม่ถือกันว่าเป็นหน้าที่แรกหรือหน้าที่หลักของสถาบันการศึกษาวิชาการ ที่มุ่งทำการวิจัยพื้นฐานเพื่อสร้างขุมความรู้ก่อนปล่อยให้การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในงานเฉพาะเรื่องเป็นหน้าที่ของหน่วยงานปฏิบัติ ทำการวิจัยประยุกต์ต่อไปเอง

หน่วยงานปฏิบัติการพัฒนาบางแห่งมีความพร้อมที่จะทำการวิจัยประยุกต์ตามความต้องการของคนได้เอง แต่บางหน่วยงานก็ไม่พร้อมจะทำเองได้ ต้องอาศัยผู้อื่นทำให้ หรือขออาศัยสูตรสำเร็จที่เขาทำไว้แล้ว (เช่น อุตสาหกรรมในประเทศกำลังพัฒนา ไม่ต้องทำการวิจัยเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ของตัวเองแต่ขอถ่ายทอดประยุกต์วิทยาเทคโนโลยี ที่เขาคิดค้นไว้สำเร็จจากประเทศที่พัฒนาแล้ว หรือแม้แต่งานพัฒนาชุมชนของไทยที่เคยใช้สูตรการพัฒนาที่ประเทศก้าวหน้าเขาวิจัยและใช้งานของเขามาก่อนแล้ว ทำนองสั่งสินค้านำเข้าที่ประกอบสำเร็จรูปมาจากนอกพรมบรมิโค) ในปัจจุบันมหาวิทยาลัยที่ผลิตบัณฑิตในสาขาวิชาประยุกต์ เช่น วิศวกรรมศาสตร์ แพทยศาสตร์ (ที่เป็นวิชา

วิทยาศาสตร์ประยุกต์) หรือ รัฐประศาสนศาสตร์ นิเทศศาสตร์ (ที่เป็นสังคมศาสตร์ประยุกต์) หรือ วิชาการประพันธ์ ศิลปะการแสดง (ที่เป็นมนุษยศาสตร์ประยุกต์) ถ้าทำการวิจัยด้วยในสาขาวิชาของตนก็เข้าข่ายเป็นงานวิจัยประยุกต์ได้ นอกเหนือจากงานวิจัยพื้นฐานของสาขาวิชาการที่ไม่เป็นวิชาชีพ เช่น สังคมวิทยา ประวัติศาสตร์ หรือ ปรัชญา สถาบันอุดมศึกษาที่มีงานวิจัยประยุกต์เช่นนี้สามารถช่วยงานวิจัยประยุกต์เพื่อการพัฒนาให้หน่วยงานปฏิบัติที่ไม่ทำการวิจัยเองได้ ด้วยการทำสัญญารับทุนอุดหนุนการวิจัยตามความต้องการของหน่วยงานปฏิบัติที่ให้ทุน

แต่การวิจัยหรือการสอนวิชาประยุกต์ ก็ต้องอาศัยความรู้พื้นฐานที่ได้จากการวิจัยพื้นฐานเป็นหลักก่อน การวิจัยพื้นฐานถึงไม่เจตนาเบื้องต้นว่าจะใช้เป็นการประยุกต์ก็ตาม แต่สุดท้ายก็มีผลไปช่วยการประยุกต์ได้ถ้ามีข้อมูลตรงกับปัญหาที่ต้องการปฏิบัติ กร. ก็ต้องยอมรับว่า โดยทั่วไปแล้ว การวิจัยพื้นฐานของคณาจารย์ในมหาวิทยาลัยที่ต้องการเพียงเพิ่มพูนความรู้ทางวิชาการ (หรือขอตำแหน่งวิชาการ) นั้น มักไม่ตรงหรือเพียงพอกับการประยุกต์เพื่องานพัฒนาถ้าไม่มีนโยบายและเป้าหมายที่จะสร้างความรู้พื้นฐานเพื่อตอบปัญหาของการพัฒนาโดยตรงตั้งแต่แรก

ด้วยเหตุนี้ รัฐที่ทำหน้าที่บริหารประเทศที่ดี หรือเอกชนที่ทำการผลิตและบริการผู้คนในประเทศที่ดี ที่หวังพึ่งสถาบันอุดมศึกษาให้ทำงานวิจัยประยุกต์เพื่อใช้ประโยชน์ในการพัฒนาประเทศ จึงต้องไม่ลืมว่า สถาบันอุดมศึกษาที่มีอยู่ในประเทศอาจสนใจงานสอนเพื่อผลิตบัณฑิตก่อนการ

วิจัยเพื่อสร้างชุมชนความรู้วิชาการ และเมื่อคณาจารย์ทำงานวิจัยก็อาจสนใจการวิจัยพื้นฐานเพื่อหาความรู้ทางวิชาการ ก่อนการวิจัยประยุกต์เพื่อแก้ปัญหาที่อยู่นอกมหาวิทยาลัย มีมหาวิทยาลัยน้อยแห่งที่มีความพร้อมจะทำงานวิจัยประยุกต์เพื่อการพัฒนาในเรื่องที่เป็นปัญหาเฉพาะเจาะจง

ข้อสังเกตที่น่าสนใจในบทความนี้ ไม่เกี่ยวกับการวิจัยประยุกต์ในมหาวิทยาลัยที่มีนโยบายและเป้าหมายโดยตรงที่จะสนองความต้องการของหน่วยงานปฏิบัติการ พัฒนากายนอกไม่ว่าของรัฐหรือของเอกชนแล้ว แต่จะพูดถึงการวิจัยโดยทั่วไปของคณาจารย์ในมหาวิทยาลัยธรรมดาที่อาจมีความปรารถนาดีให้เกิดผลเชิงประยุกต์ เพื่อเป็นประโยชน์สำหรับการพัฒนาด้วย

เงื่อนไขและข้อเรียกร้องของการพัฒนา

การพัฒนาเป็นกิจกรรมที่ทำได้หลายระดับ และหลายขนาด ตั้งแต่ระดับที่ต่ำ แคบ และใกล้ตัวจนถึงระดับที่สูง กว้าง และไกลตัวที่สุด เช่น ในเรื่องชีววิทยา พฤกษศาสตร์ และสัตวศาสตร์ การปรับปรุง พืช หรือสัตว์ พันธุ์เดียว ไปจนถึงการปรับปรุง ป่าทั้งป่า การปศุสัตว์ทุกประเภท หรือเกษตรกรรมทั้งประเทศ ในเรื่องอุตสาหกรรม มีตั้งแต่การปรับปรุงการผลิตหรือจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชนิดเดียวไปจนถึงการพัฒนาอุตสาหกรรมทุกประเภททั้งประเทศ และในเรื่องของสังคมและวัฒนธรรมก็มีตั้งแต่ระดับบุคคล หรือครอบครัว ไปจนถึงชุมชนทั้งหมดหรือสังคมวัฒนธรรมของทั้งประเทศ ขนาดของงานก็เป็นสัดส่วนกับระดับดังกล่าวแล้ว

งานวิจัยที่จะสนองความต้องการของงานพัฒนานี้

มีระดับและขนาดจากน้อยไปมากเช่นกัน จึงทำให้เห็นได้ว่ามหาวิทยาลัยหรือคณาจารย์มีความพร้อมที่จะวิจัยเพื่อสนองความต้องการของงานพัฒนาในระดับและขนาดที่ต่างกันเช่นนี้ได้มากน้อยไม่เท่ากัน

โดยปกติทั่วไป ผู้วิจัยหรือหน่วยงานวิจัยย่อมทำงานได้จำกัดภายในขอบเขตความรู้ความสามารถของตน จึงสนองความต้องการของงานพัฒนาได้เฉพาะเรื่องในระดับและขนาดที่เหมาะสมพอดีกับศักยภาพของผู้ทำงานวิจัยเท่านั้น และอาจารย์หรือภาควิชาที่สอนและวิจัยในวิชาประเภทประยุกต์ย่อมมีความพร้อมจะวิจัยเพื่อพัฒนามากกว่าผู้ที่อยู่ในวิชาประเภทพื้นฐาน

การพัฒนาเฉพาะเรื่องเล็ก ๆ ในระดับและขนาดเล็กทำได้ง่ายกว่าการพัฒนาเรื่องใหญ่ ๆ ในระดับและขนาดใหญ่ เช่นการพัฒนาให้นักเรียนประถมคนเดียว มีเงื่อนไขเรียกร้องน้อยกว่าพัฒนานักเรียนทั้งชั้น การพัฒนาห้องเรียนเดียวมีงานน้อยกว่าพัฒนาทุกห้องทั้งชั้นเรียน ซึ่งก็ยิ่งน้อยกว่าพัฒนาทั้งโรงเรียน ซึ่งน้อยกว่าพัฒนาทุกโรงเรียนในจังหวัด ในภาค ในทั้งประเทศ ซึ่งก็ยิ่งน้อยกว่าการพัฒนาหรือปฏิรูปการศึกษาทั้งระบบทุกระดับ ตั้งแต่ชั้นอนุบาลถึงชั้นอุดมศึกษา การวิจัยเพื่อพัฒนาเฉพาะเรื่องเล็กจึงมีปริมาณงานน้อยกว่าพัฒนาทุก ๆ เรื่องในทั้งระบบ

การพัฒนาเฉพาะเรื่องที่ไม่ต้องคำนึงทั้งระบบที่เรื่อนั้นเป็นเพียงหน่วยประกอบหน่วยเดียว มีปัญหาต้องพิจารณาน้อยตัดสินใจได้ง่าย เช่น การปรับปรุงรูปทรงของเก้าอี้ตัวเดียวทำได้ง่ายกว่าการปรับปรุงทั้งชุดที่เก้าอี้เป็น

เพียงหน่วยประกอบ และการปรับปรุงชุดโต๊ะเก้าอี้ เป็นงานน้อยกว่าปรับปรุงเครื่องเรือนทั้งหมดในบ้านที่ต้องสอดคล้องเข้ากัน การปรับปรุงชุดเครื่องเรือนก็ยังเป็นงานน้อยกว่าการปรับปรุงบ้านทั้งหลัง ซึ่งก็ยังไม่เทียบเท่าการปรับปรุงบ้านเรือนทั้งหมดที่รวมเป็นหมู่บ้านและชุมชนและสังคมทั้งหมดของประเทศ

การพัฒนาเรื่องใหญ่ ๆ ทั้งระบบ เรียกร้องผลงานวิจัยที่สอดคล้องกัน ซึ่งพันปฏิกิริยาของการทำงานระดับบุคคลของคณาจารย์ในมหาวิทยาลัย ที่มีความรู้ความชำนาญเฉพาะทางตามสาขาวิชาที่ตนได้รับการฝึกฝนอบรมมา ทำให้เกิดคำถามว่าต้องมีกรวิจัยแบบสหวิทยาการ (Interdisciplinary) ที่ให้ผลงานข้อค้นพบอย่างเป็นบูรณาการ (integrated) จากการพิจารณาปัญหาให้ครบทุกด้าน เป็นภาพรวม (holistic) จึงจะเป็นการพัฒนาที่สมดุล (balanced) และยั่งยืน (sustained) ได้

ส่วนที่เป็นเงื่อนไขข้อเรียกร้องของการพัฒนาดังที่กล่าวมานี้ เพิ่งมีชัดเจนขึ้นในทศวรรษนี้เอง (สำหรับประเทศไทย) การวิจัยในมหาวิทยาลัยจะสนองความต้องการนี้ได้หรือไม่เพียงใดในสภาพที่เรารู้จักและคุ้นเคยกันอยู่นี้ สักยภาพของสถาบันอุดมศึกษาที่จะวิจัยเพื่อการพัฒนาอย่างสมบูรณ์แบบ

การมองปัญหาอย่างเป็นภาพรวม (holistic) เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของทุกด้านของปัญหาอย่างเป็นบูรณาการ (integrated) นั้นไม่ยากสำหรับผู้ที่มีสนใจความรู้เรื่องทั้งระบบ (system) ซึ่งประกอบด้วยหน่วยหรือองค์ประกอบทั้งหมดที่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันอยู่ตามธรรมชาติ

ของเรื่องนั้นอยู่แล้วโดยปกติ เช่น คนที่สนใจเรื่องรถยนต์ย่อมสนใจรถยนต์ทั้งคันไม่ใช่สนใจเฉพาะแต่ชิ้นส่วนเดียว หรือบางชิ้นส่วนเท่านั้นแยกกัน คือจะสนใจทั้งส่วนเครื่องยนต์ที่ให้พลังขับเคลื่อนล้อและคันช่วงล่างที่รองรับตัวถัง พาคมนั่งเคลื่อนที่ไปสู่จุดหมายปลายทางที่ต้องการได้ รถยนต์ทั้งคันเป็นระบบใหญ่ที่รวมทั้งหมด แต่อาจแยกพิจารณาเป็นหลายระบบย่อยที่ประสานสัมพันธ์กันเป็นระบบใหญ่ทั้งหมดได้ และในแต่ละระบบย่อยก็มีหน่วยประกอบของแต่ละระบบที่ทำงานเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอยู่ภายในระบบเฉพาะของตนก่อน แล้วแต่ละระบบย่อยจึงไปประสานสัมพันธ์กันอีกที่เป็นระบบใหญ่ทั้งหมด

นักศึกษาวิชาแพทยแผนปัจจุบันต้องรู้จักร่างกายมนุษย์อย่างเป็นระบบ ทั้งกายวิภาคที่แสดงโครงสร้างของอวัยวะต่าง ๆ ทั้งชุด และสรีรวิทยาที่แสดงหน้าที่การทำงานของอวัยวะทั้งหลายที่รวมเป็นระบบของร่างกายทั้งหมด นั่นว่าเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างไร ต่อไปจึงวิเคราะห์เป็นระบบย่อย ๆ เช่น ระบบหายใจ ระบบทางเดินอาหาร ระบบขับถ่าย ระบบประสาท ระบบกล้ามเนื้อ ระบบกระดูก ฯลฯ ให้เข้าใจความหมายของระบบร่างกายที่เป็นปกติและที่ผิดปกติ เพื่อการดูแลรักษาและเฝ้าระวังบำบัดโรคภัยต่าง ๆ ที่เป็นภารกิจของวิชาการแพทย์ แต่ละระบบย่อมแสดงภาพรวมของแต่ละระดับจากภาพใหญ่แยกย่อยเป็นภาพเล็ก จากภาพเล็กประมวลเป็นภาพใหญ่ ถ้าไม่หยุดอยู่เพียงลักษณะทางกาย ก็ขยายไปถึงลักษณะทางจิตใจเข้ามาประกอบด้วย เพื่อให้เรื่องสุขภาพครบทั้งทางกายและทางใจ ถ้าต้องการดูแลสุขภาพระดับบุคคลไปถึงระดับ

ชุมชน เป็นเรื่องสาธารณสุข ระดับก็ใหญ่ขึ้น เกิดภาพรวมที่ใหญ่กว่าได้อีก ความหมายของระบบและการมองเป็นภาพรวมจึงสืบเนื่องกันได้หลายขนาดและระดับดังนี้

วิชาการสาขาอื่น ๆ ก็เปรียบได้กับตัวอย่างที่กล่าวแล้ว การจัดหลักสูตรการผลิตบัณฑิตจึงประกอบด้วยรายวิชาต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กันเป็นระบบแสดงภาพหรือองค์รวมของความรู้ในสาขาวิชานั้น ๆ ซึ่งผู้สอนหวังว่าผู้เรียนเมื่อเรียนครบหลักสูตรแล้วจะเห็นภาพรวมของวิชานั้นได้ว่าส่วนต่าง ๆ สัมพันธ์กันเป็นระบบความรู้อย่างไร (แต่ความคาดหวังนี้อาจไม่บรรลุผลเสมอไปก็ได้)

ความรู้ที่ประสานสัมพันธ์กันเป็นภาพรวมระบบใหญ่นี้มีกมให้ในระดับปริญญาตรีที่ให้พื้นฐานทั่วไปของวิชานั้น แต่พอขึ้นถึงขั้นปริญญาโทก็มักเลือกเน้นเฉพาะส่วนย่อยบางส่วนเพื่อฝึกฝนให้เชี่ยวชาญลึกซึ้งขึ้น ยิ่งในขั้นปริญญาเอก ยิ่งจำกัดประเด็นเรื่องที่ศึกษาค้นคว้าเฉพาะเข้ามาอีกเพื่อให้ได้ความละเอียดสมบูรณ์ในส่วนย่อยนั้น แต่ถึงจะจำกัดวงเขตเรื่องเข้ามาอย่างไร การมองเป็นภาพรวมของระบบที่ย่อยลงมานั้นก็ยังต้องทำกันอยู่ มิฉะนั้นก็จะไม่เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างเป็นระบบระเบียบได้

การทำวิทยานิพนธ์ประกอบการศึกษาในระดับที่สูงกว่าปริญญาตรีนี้คือ การฝึกให้ผู้ศึกษารู้จักทำการวิจัยเพื่อค้นคว้าหาความรู้แทนที่จะต้องรอรับการบอกเล่าความรู้จากผู้สอนอย่างในระดับปริญญาตรี การฝึกวิจัยด้วยการทำวิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาโท อาจได้อาศัยการแนะนำวิธีการอย่างใกล้ชิดจากอาจารย์ที่ปรึกษา แต่พอถึงขั้นปริญญาเอกแล้วนักศึกษามีโอกาสลงทำเองอย่างอิสระได้มากขึ้น

เพราะได้ฝึกขั้นพื้นฐานในระดับปริญญาโทมาแล้ว ในสมัยก่อนผู้ที่ผ่านการศึกษาในระดับปริญญาโทและเอกจึงมีความสามารถทำการวิจัยในแขนงวิชาที่ตนได้ฝึกฝนทำวิทยานิพนธ์มาและเมื่อทำงานอาชีพเป็นอาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษา จึงถูกคาดหวังให้ทำหน้าที่ผลิตผลงานวิจัยด้วยในแขนงและสาขาวิชาที่ตนถนัดเพื่อสร้างเสริมชุมชนความรู้

แต่การวิจัยที่ไม่ใช่การทำวิทยานิพนธ์ประกอบการศึกษาในระดับปริญญาโทในสมัยที่ทำงานเป็นอาจารย์แล้วนั้น ไม่มีอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์คอยแนะนำตรวจทานให้อีกเหมือนสมัยยังเรียนหนังสือ ผู้วิจัยจึงต้องรับผิดชอบตนเอง หรืออาศัยเพื่อนร่วมงานที่มีประสบการณ์ช่วยคิดช่วยทำกัน ถ้าเป็นประเด็นปัญหาในสาขาวิชาเฉพาะที่ตนเองเคยชินและถนัด การเสนอผลงานให้เห็นภาพรวมอย่างมีบูรณาการก็หมายความว่ารวมอย่างสมบูรณ์ภายในขอบเขตปัญหาที่ตนเลือกมาวิจัยเองโดยลำพังได้ แต่ถ้าไปเลือกประเด็นปัญหาที่คาบเกี่ยวผูกพันกับแขนงหรือสาขาวิชาอื่นที่ใกล้เคียงหรือห่างไกลกัน ทำเองตามลำพังไม่ถนัด ต้องสร้างทีมงานที่มีผู้ชำนาญในแขนงหรือสาขาอื่นร่วม ถึงตอนนี้การคิดหรือการวิจัยให้เป็นภาพรวมมีบูรณาการ หมายถึงต้องรวมกับแขนงหรือสาขาอื่น ๆ ด้วย ซึ่งเข้าข่ายการศึกษาเป็น สหวิทยาการ (interdisciplinary) หากไม่ประสานความคิดกันอย่างดี ก็จะเป็นการแบ่งงานกันไปทำคนละตอน แล้วเอามารวมกันคิดหรือไม่คิดก็ได้ ก่อให้เกิดปัญหาเรื่อง บูรณาการของรายงานข้อค้นพบที่ได้มา

ปัญหาการทำงานร่วมกันเป็นทีม ต้องอาศัยการพิจารณาประเด็นปัญหาที่จะวิจัยให้เข้าใจตรงกันก่อนที่จะ

แบ่งงานกันไปทำด้วยวิธีการเฉพาะของแต่ละสาขาวิชาที่แต่ละคนเชี่ยวชาญถนัด แต่เนื่องจากภูมิหลังการฝึกฝนอบรมทำวิจัยในสมัยศึกษาของแต่ละคน มักมีลักษณะของปัญหาและวิธีการที่เป็นแบบมาตรฐานเฉพาะของแต่ละสาขาวิชา ซึ่งมีได้เตรียมคนไว้ทำงานวิจัยร่วมกับสาขาวิชาอื่น การทำวิจัยลักษณะใหม่ในช่วงชีวิตงานอาชีพอาจารย์จึงต้องอาศัยการปรับปรุงตัดแปลงความคิดและวิธีการให้กว้างขวางสัมพันธ์กันแนวทางของสาขาอื่น ๆ ด้วยการลองผิดลองถูกด้วยตนเอง ซึ่งจะจำกัดอยู่เฉพาะแต่ในรูปแบบที่รู้จักเคยชินสมัยเรียนเท่านั้นไม่ได้ ดังนั้นสำหรับผู้ที่มีความรู้และความสะดวกจำกัด สำหรับการทำงานวิจัยแทรกกระหว่างงานประจำด้านอื่น ๆ จึงเลือกเฉพาะประเด็นปัญหาเล็ก ๆ ที่ใช้วิธีการวิจัยที่ตนถนัด ทำเสร็จได้ภายในเวลาไม่นาน ฯลฯ มากกว่าที่จะเลือกปัญหาใหญ่ มีปัจจัยเกี่ยวข้องหลายด้านที่ต้องการความร่วมมือแบบสหวิทยาการจากคนอื่นสาขาอื่น ซึ่งก็มีเวลาและความสะดวกจำกัดไม่แพ้กัน

การวิจัยเพื่อใช้ประโยชน์สำหรับการพัฒนาที่มีขอบเขตของปัญหากว้างขวางเกินกว่าการมองเป็นภาพรวมและเสนอผลอย่างมีบูรณาการเป็นระบบเล็ก ๆ ขนาดย่อม ๆ ภายในสาขาวิชาเดียวของผู้เชี่ยวชาญคนเดียว ไปถึงขั้นที่ต้องศึกษาอย่างสหวิทยาการร่วมกับผู้เชี่ยวชาญสาขาอื่น ๆ จึงปรากฏได้ยากในประสบการณ์ทำงานวิจัยของอาจารย์ที่ต้องทำหน้าที่งานด้านอื่น ๆ อยู่เต็มเวลาแล้วในสถาบันที่เน้นหน้าที่การผลิตบัณฑิตเป็นลำดับแรก ต้องปล่อยให้ผลงานของสถาบันวิจัยที่ตั้งขึ้นนอกมหาวิทยาลัยเป็นการเฉพาะ หรือถ้าเป็นสถาบันในมหาวิทยาลัยก็ต้องมี

บุคลากรที่แยกเวลามาทำงานวิจัยต่อเนื่องระยะยาวได้เต็มที่ โดยไม่มีการงานด้านอื่น ๆ มาบังคับอย่างในสภาพปกติของมหาวิทยาลัยทั่วไปที่เคยเป็นมา

การวิจัยเพื่อการพัฒนาในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่กำหนดขึ้นชัดเจนโดยเฉพาะ ต้องการระบบงานที่กว้างขวางพอเพียงกับปัญหานั้น ไม่สามารถรอการวิจัยแบบปลีกล้วยตามความสนใจหรือความพร้อมของแต่ละบุคคลตามอรรถาศัยได้ เปรียบเสมือนการพัฒนาให้ทั้งหมู่บ้านชุมชนหรือตำบล อำเภอ มีไฟฟ้าใช้ คงต้องการระบบงานที่กว้างขวางกว่าการคิดจะต่อไฟดวงใหม่ สำหรับห้องใดห้องเดียวในบ้าน การวิจัยของอาจารย์ที่ไม่มีเวลามาทุ่มอยู่กับปัญหาการพัฒนาในวงกว้างนอกมหาวิทยาลัย เช่นปัญหาการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมในระดับของประเทศ จึงจำเป็นต้องเป็นเรื่องเล็ก ๆ ภายในความจำกัดและความเป็นไปได้ในสภาพความเป็นจริงของงานประจำเท่านั้น ปล่อยให้งานวิจัยแก้ปัญหาพัฒนาบ้านเมืองเป็นเรื่องของบุคลากรและหน่วยงานที่ตั้งขึ้นเฉพาะกิจที่มีความพร้อมมากกว่า

แต่สังคมภายนอกก็คาดหวังให้อาจารย์มหาวิทยาลัยทำหน้าที่ต่าง ๆ นอกเหนือการผลิตบัณฑิตคือให้วิจัย ให้บริการสังคม และให้ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมด้วย ถ้าสังคมใหญ่มีปัญหาระดับสถาบันครอบครัวกำลังทรุดโทรมอ่อนแอ หรือสถาบันศาสนาทำหน้าที่ไม่ถูกต้องอย่างที่ควรจะเป็น ฯลฯ ก็คาดหวังให้นักวิชาการเช่นอาจารย์มหาวิทยาลัยทำการวิจัยและเสนอแนะแนวทางแก้ไขแก้ปัญหาใหญ่ ๆ เชิงประยุกต์เช่นนี้ เรียกร้อง แรงงาน เงิน และเวลา ฯลฯ ที่กิจวัตรของอาจารย์และมหาวิทยาลัยทั่ว

ไปไม่สามารถสนองได้ง่าย ๆ กันที่

สภาพและปัญหาของสังคมและวัฒนธรรมที่ผู้คน
ห่วยและเรียกร้องให้นักวิชาการทำการวิจัยและเสนอแนะ
แนวทางแก้ไข มีอีกมากมายเกินกว่าตัวอย่างที่ลองยกมานี้
และเรื่องทั้งหมดเป็นผลอัตโนมัติจากการกระทำของคน
ต่าง ๆ ประเภท ในการดำรงชีวิตของตนที่อยู่ในสังคม
เดียวกัน การศึกษาวิจัยของนักวิชาการในสถาบันการศึกษา
ทั่วไปไม่มีทางจะตามได้ทันและทั่วถึง การพัฒนาก็เป็นผล
จากการกระทำของผู้คนต่าง ๆ เหล่านั้นตามที่ตนคิดว่าดี
สำหรับตนเอง หรือสำหรับผู้อื่น โดยไม่ได้อุปถัมภ์นักวิชา
การก่อนเสมอไป หรือปรึกษาแต่กับนักวิชาการด้านเทคนิค
เฉพาะทางที่ไม่สนใจภาพรวมทั้งระบบใหญ่ที่อยู่รอบข้าง
สาขาวิชาเฉพาะของตน จึงปรากฏผลให้วิจารณ์กันว่าเป็น
การพัฒนาที่ไม่สมดุล (unbalanced) และไม่ยั่งยืนได้
(unsustainable) เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจที่ทำให้เกิดผล
ผลิตและรายได้รวมของประเทศเพิ่มขึ้นจริง แต่ไม่มีการ
กระจายรายได้อย่างเป็นธรรม หรือการพัฒนาที่ใช้ทรัพยากร
อย่างสิ้นเปลือง และทำลายสภาพแวดล้อม จนคงสภาพ
การพัฒนาที่เป็นประโยชน์จริงอย่างยั่งยืนไม่ได้ หรือการ
พัฒนาระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ เป็นสวัสดิการ
และบริการสังคมที่สร้างนิสัยบริโภควัตถุนิยม ทำลายคุณ
ธรรมทางจิตใจที่เคยมีในชีวิตสังคมแบบประเพณีดั้งเดิม
 ฯลฯ การพัฒนาเหล่านี้ไม่มีผู้ใดตั้งใจล่วงหน้าจะให้เกิด
ความไม่สมดุล หรือเมื่อรู้แล้วก็อาจควบคุมหรือยับยั้งไม่ได้
ง่าย ๆ เพราะมีกลุ่มผลประโยชน์และอำนาจหลายฝ่ายที่ตก
ลงกันไม่ได้ พันวิสัยการควบคุมกำหนดของนักวิชาการ

ข้อจำกัดของการวิจัยทางสังคมและวัฒนธรรมเพื่อ
การพัฒนา

การวิจัยหาสาเหตุที่ทำให้เหล็กเป็นสนิม และ
หากรรมวิธีพัฒนาเหล็กให้ปลอดสนิม ทำได้ง่ายกว่าการวิจัย
หาสาเหตุว่าทำไมคนในสังคมจึงเล่นการพนัน หรือบริโภค
ของมีเมาและยาเสพติดกันอย่างกว้างขวาง และถึงหา
สาเหตุได้ก็อาจเสนอมาตรการแก้ไข ควบคุมและป้องกันที่
สัมฤทธิ์ผลไม่ได้ ถ้ากลุ่มผลประโยชน์และอำนาจอิทธิพลใน
สังคมไม่ยอมปฏิบัติตามที่นักวิชาการเสนอ

นอกจากข้อจำกัดในภูมิหลังของแนวความคิด
และวิธีการศึกษาวิจัยของแต่ละแขนงหรือสาขาวิชาที่นักวิชา
การในสถาบันอุดมศึกษาของไทยได้ฝึกฝนอบรมกัน
มาจากต่าง ๆ สำนักวิชาทั้งในและนอกประเทศ ที่ทำให้ตั้ง
ประเด็นปัญหาและเลือกใช้วิธีการศึกษาวิจัยอย่างละเอียด
หรือหยาบได้เหมาะสมหรือไม่เหมาะสมกับปัญหาจริงของ
สังคมและวัฒนธรรมในการทำงานวิจัยแบบพื้นฐานแล้ว ใน
การวิจัยแบบประยุกต์ที่ต้องการใช้ผลข้อค้นพบเพื่อแก้ไข
บรรเทาแก้สภาพเดิมที่ไม่ปรารถนาและเปลี่ยนแปลงปรับ
ปรุงสภาพใหม่ที่พึงปรารถนาว่า อันเป็นการพัฒนานั้น
อุปสรรคของงานจริงถึงจะมีแนวคิดและวิธีการที่ถูกต้องตาม
หลักวิชาก็ตาม อยู่ที่ยังเข้าถึงแหล่งข้อมูลจำเป็นที่ต้องการ
ซึ่งเจ้าของข้อมูลอาจปกปิด ไม่ให้ความร่วมมือแก่ผู้เก็บข้อ
มูลไม่ว่าจะใช้วิธีแบบสอบถามเชิงสถิติ หรือวิธีสัมภาษณ์
อย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ หรือวิธีสังเกตการณ์ใกล้ชิด
อย่างมีหรือไม่มีส่วนร่วม รวมถึงการใช้เอกสารหลักฐานปฐม
ภูมิหรือทุติยภูมิ หรือคำบอกเล่าแบบมุขปาฐะ ฯลฯ และ

สุดท้ายเมื่อได้ข้อมูลที่ต้องการแล้ว ก็ไม่แน่ว่าจะสามารถเปิดเผยในรายงานได้หรือไม่ ข้อมูลที่นำมาเปิดเผยนั้นอาจเป็นอันตรายแก่แหล่งที่ให้ข้อมูลมา หรือทำลายชื่อเสียงหรือผลประโยชน์ของผู้ที่ถูกเปิดเผยและเกี่ยวข้อง ฯลฯ เพราะการวิจัยทางสังคมและวัฒนธรรมย่อมกระทบกระเทือนคนที่ซึ่งมีผลประโยชน์ของตนที่ต้องการรักษาไว้ได้เสมอ

ในขั้นสุดท้าย ถึงแม้ไม่มีใครได้ขัดข้องที่จะให้เปิดเผยรายงานการวิจัย แต่มาตรการแก้ไขที่ผู้วิจัยเสนอแนะให้อาจไม่มีผู้เกี่ยวข้องนำไปปฏิบัติตามเพราะเหตุผลและประโยชน์ส่วนตัวนานาประการ ซึ่งอยู่นอกขอบข่ายความสามารถและ

อำนาจควบคุมจัดการของนักวิชาการให้เกิดการกระทำปฏิบัติของผู้อื่นได้

ด้วยข้อสังเกตต่าง ๆ ดังที่กล่าวมา จึงขอสรุปว่าการคาดหวังให้นักวิชาการที่ทำงานประจำในสถาบันอุดมศึกษาที่เน้นภารกิจหลักคือ การผลิตบัณฑิต ในระดับความสำคัญก่อนภารกิจอื่น แบ่งเวลามาทำงานวิจัยแบบประยุกต์ในเรื่องทางสังคมและวัฒนธรรมที่มุ่งผล เพื่อการพัฒนาในวงกว้างของประเทศนั้น คงต้องอยู่ในขอบเขตของความเป็นไปได้ที่ไม่ฝืนสภาพของความเป็นจริงด้วย □□

บทสัมภาษณ์พิเศษ ผศ.ดร.ภาณุภรณ์ หะวานนท์

เรื่อง มหาวิทยาลัยกับการวิจัย

(ต่อจากหน้า ๑๘)

รัฐสภา จะต้องไปหาใคร ถ้าเกิดวิกฤติการณ์ด้านการศึกษาคงจะไปหานักวิชาการกลุ่มไหน พุดง่าย ๆ ว่านักวิชาการจะมีข้อค้นพบทางวิชาการของตัวเองอย่างชัดเจน พอที่คนในสังคม หน่วยงานในสังคมจะฟังพาได้ เมื่อเกิดปัญหา ซึ่งก็หมายความว่ามหาวิทยาลัยจะกลายเป็นที่ปรึกษา หรือมีบทบาททางวิชาการให้กับสังคม เมื่อยามใดที่สังคมเกิดภาวะวิกฤติ อาจารย์ในมหาวิทยาลัยก็จะออกมาชี้แนะสังคมได้อย่างมีหลักวิชา ไม่ใช่ชาวอาศัยขบารมี แล้วก็ต้องมีการตรวจสอบกันด้วย

ตัวอาจารย์เองจะต้องมีจริยธรรมทางวิชาการ บางที่เรามีลักษณะยอมกันง่าย ๆ ทางวิชาการทั้ง ๆ ที่เรารู้ว่าคนนี้พุดไม่ถูกหลักวิชาการเลย แต่เราก็ไม่กล้าที่จะไปโต้ตอบหรือขัดแย้งจริยธรรมตรงนี้น่าจะสำคัญมาก คือ ต้องมีการตรวจสอบกันอยู่เสมอ ภาพของมหาวิทยาลัยต้องเป็นภาพของคนกล้าพุด กล้าโต้เถียง โดยแสดงความคิดเห็น ความรู้อยู่บนหลักวิชาการ นี่คือ ภาพในอุดมคติ

